

Pap Márk (Zrínyi Miklós Gimnázium):*

Deák Ferenc politikai munkássága

*A könyv megjelenésekor

1803. október 17-én született Deák Ferenc a Zala megyei Söjtörön középbirtokos család hetedik gyermekeként. Középfokú tanulmányait dunántúli gimnáziumokban végezte, majd a Győri Királyi Akadémián jogi és bölcsészeti tanulmányokat folytatott. 1823-ban letette Pesten a Királyi Tábla előtt az ügyvédi vizsgát. 1824-ben Zala megye közgyűlése tiszteletbeli tiszti alügyésszé nevezte ki az adminisztrátor Deákot. Később a Zala vármegyei árvaszék jegyzője, majd elnöke és táblabíró lett. 1832-ben Zalabéri Horváth János helyére a megye alispánjává nevezték ki.

Deák tevékenysége a reformkori országgyűlésen

1833-ban leköszönő bátyja, Antal helyett Zala vármegye egyik országgyűlési követévé választották Deákot, így felléphetett az országos politika „porondjára”. Részt vett az 1832-36-os reformországgyűlésen, ahol már kiforrott politikusként mutatkozott be. Elsőként a lengyelek ügyében szólalt fel, ugyanis Lengyelországban 1830 novemberében felkelés tört ki a cári önkényuralom ellen. Az egész országra kiterjedő mozgalom indult, melynek során a vármegyék a királyhoz intézett felirataikban I. Ferenc közbenjárását kérték.

1833-ban a vallásügyek kérdésében is felszólalt. A következő esztendőben a zsellérek, az úrbér, a negyedtelek és a szegény munkásság védelmében szállt síkra. 1835-ben követelte, hogy csak magyar nyelven történhessen a feliratok beadása, a király választása és a megyékbe a törvények kiadása. Még abban az évben szólott Erdély visszacsatolása és a szólásszabadság érdekében. Megismerkedett a kor legjelentősebb politikusaival. Elolvasta Európa nevezetes törvénykönyveit.

1836-ig végig jelen volt az üléseken, s felszólalt a magyar nemzetiség és nyelv, a vallás-, lelkiismereti és szólásszabadság érdekében, az úrbéri ügyekben a jobbágyság mellett. Szívügye volt a jobbágyszabadság, mert vallotta, hogy *„tulajdon és szabadság azon édes kötelékek, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájának sorsához.”*

A magyar megújulás hívei felismerték a jobbágyság erejét, rájöttek, hogy be kell őket vonni a modern és alkotmányos Magyarországért vívott küzdelembe. Ezt a jogok minden országlakosra való kiterjesztésével lehetett elérni. „A nemesség közösségét váltsa fel a nemzet közössége.” Ez lett a nemzeti érdekegyesítés programja.

Az 1839-ben összeülő országgyűlés megszavazta azt a törvényt, melynek értelmében egyes jobbágyságok vagy községek a váltságösszeg lefizetésével örökre megválthatták földesúri kötelezettségeiket. A törvény azonban a pénzhiány miatt szerény eredményeket hozott. Megszületett a Részek, a Patrium visszacsatolásáról szóló törvény is, ám ennek végrehajtása 1848-ig váratott magára.

Deák elérte, hogy szabadon engedjék az uralkodóval szembeni hűtlenséggel vádolt Kossuthot, Wesselényit, Tormassyt, Szakál Ferencet és Lovassy Lászlót, és megszüntették a hűtlenségi pereket. Deák feliratban kérte az uralkodó és a kormány személyének szétválasztását, mert a perbefogottak nem a királyt, hanem a kormányt bírálták, így nem történt felségsértés, a foglyokat szabadon kell engedni. Az érveléseket elfogadták, így a bebörtönzöttek is kiszabadulhattak. Ezután Széchenyi levélben gratulált Deáknak.

Az 1839-40-es országgyűlésnek egyéb fontosabb eredményei is voltak. A tőkés vállalkozások segítésére, a szabad királyi városok kiváltságainak megtartására, a szabad

kereskedelemre, a hitelre, a már oly sokszor megfogalmazott egyenlőségre születtek törvények.

Az 1841 novemberében az új büntető törvénykönyv kidolgozására kiküldött országgyűlési bizottságban Deák vezető szerepet játszott. A szerény reformok ellenére is a büntetőügyben és a büntetés-végrehajtásban középkori viszonyok uralkodtak. Ezért Deák kijelentette, hogy a börtönök megjavítása sürgősebb, mint a büntetőjogi szabályozás, hiszen először tudniuk kell a bírácnak, mit jelent az általuk kiszabott tíz esztendő. Általánossá vált az a meggyőződés, hogy Magyarország leginkább az ítélkezés és a büntetés-végrehajtás terén maradt el a fejlett nyugati államoktól. A kor színvonalában álló javaslataival Deák nemzetközi visszhangot váltott ki. Kimondták, hogy a büntető törvénykönyv előtt mindenki egyenlő – akár legyen egyházi személy vagy szolgálatot nem teljesítő katona –, hogy az eljárás nyilvános és szóbeli legyen, és mind a vádlottnak, mind a vádlónak legyen joga a fellebbezésre. Eltörölték a halálbüntetést, a botozást és a büntetés kötelező minimumát. Az esküdszék helyett a szakbírók mellett döntöttek, bár Deák az előbbit szorgalmazta. Három alválasztmányra osztottak, külön foglalkoztak a bűncselekményekkel, a büntetésekkel, külön az eljárással és a végrehajtással. Deák Ferenc mellett még Eötvös József, Pulszky Ferenc, Bezerédi István, Desseffy Aurél, valamint Szalay László működött közre. Elfogadott szemponttá vált, hogy:

„a büntető törvénykönyv nem csupán a bírác számára készül, hanem főleg a nép számára, annak tehát olyan nyelven kell leírva lenni, hogy azt megérthesse.”

Az 1843-44-es országgyűlés előtti időszakban Deák Ferenc szorgalmazta a háziadó bevezetését és a közteherviselést. A követválasztást a liberális oldal nyerte meg Zalában, akik elfogadták a háziadó bevezetését, s követükké Deákot választották. Az egész magyar szabadelvű ellenzéket óriási csalódásként és meglepetésként érte, hogy a kormánykörök megbízásából a veszprémi püspök által felbérelt, nemesi kiváltságait féltő zalai kisnemesek leitatott, felheccelt tömege leszavazta az adófizetés tervét. Zalaegerszegen gyűjtogatások történtek, és belöttek Deák lakásába is Kehidán. Ez lehetlenné tette a politikus számára, hogy részt vegyen a következő országgyűlésen, s lemondott képviselőségéről. Erről értesülve Kossuth a Pesti Hírlap vezércikkében foglalkozott a zalai helyzettel, kifejezte, hogy nem a háziadó tervének bukása a legfájdalmasabb, hanem az, hogy Deák *„hazafiúi munkásságát a közlő országgyűlésen nélkülözni közszerencsétlenség volna.”*

Az országgyűlésben viszont megbukott a közteherviselés terve. Ennek ellenére Bezerédi István tolnai nemes önként vállalta az adófizetést. Ezután ugyanígy tett Kossuth vezetésével több Pest megyei nemes, majd Zala megye 244 nemes – Deákkal élükön – kijelentette, hogy birtokaikkal arányosan fizetik az adót.

A konzervatív oldal 1846-ban megalakította a „fontolva haladók”, a konzervatívok pártját, melynek elnöke Desseffy Aurél lett. A kormány a Konzervatív Párt népszerűségét kívánta növelni a megyékben, ezért a reformereknek sürgetővé vált egy ellenzéki, a polgári átalakulást hirdető párt létrehozása. Így válaszul 1847-ben megalakult az Ellenzéki (liberális) Párt gróf Batthyány Lajos vezetésével. Tagjai voltak többek között Kossuth Lajos és Deák Ferenc is. Ez év június 5-én kiadják az Ellenzéki Nyilatkozatot, amelynek alapköveteléseit Kossuth fogalmazta meg, de Deákot kérték fel formába öntésére. A program az általános szabadságjogok mellett tartalmazta még a gyülekezési, sajtó- és vallásszabadságot, valamint Magyarország és Erdély egyesítését, hogy *„mind a vérségi kapcsolatoknak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétessék.”* A haza polgárai minden rétegének érdekei *„a más nyelvű népségek óvatos kíméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesítettessék.”* A polgári átalakulás konkrét programját határozták meg a reformerek.

Az országgyűlés 1847. november 12-én ült össze, de ekkor még senki sem tudta, hogy ez lesz az utolsó rendi országgyűlés. Deák kiújuló szívbetegsége miatt ismét nem fogadta el a követséget, 1848-ig visszavonult a politikától.

Az 1848 februárjában lezajlott párizsi, majd a március 15-ei pesti forradalom hatására több főrend és egy országgyűlési követ, valamint a zalai közgyűlés kérte, hogy menjen Pozsonyba. Deák eleget is tett a kérésnek. 1848. április 11-től a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere lett. Politikájával mindenkor a feszültségek mérséklését kívánta elérni, ezért ellenezte a bécsi udvarral való végleges szakítást. Reformelképzeléseit viszont az elkövetkezendő események miatt nem tudta megvalósítani.

Augusztus 28-án Batthyány és Deák elutaztak Bécsbe egyezkedni, de nem álltak velük szóba. Szeptember 11-én Deák minisztertársaival együtt lemondott, képviselői tisztségét viszont megtartotta.

1848 december végén gróf Majláth György országbíróval, Lanovics József érsekkel és gróf Batthyány Lajossal együtt az országgyűlés választott küldötteiként Windischgrätz herceg, osztrák főparancsnok táborába mentek. A küldöttség útja sikertelenséggel zárult. Deák nem tudott visszamenni a Debrecenben ülésező országgyűlésbe, mert az osztrák csapatok meghiúsították útját. Deák ezután visszautazott Kehidára. Itt érte a világosi fegyverletétel és a sorozatos kivégzések híre is.

A passzív ellenállástól a kiegyezésig

1850 tavaszán a pécsi hadbíróság eljárást indított Deák Ferenc ellen, de mivel nem vett részt a debreceni trónfosztó országgyűlésen, felmentették. 1850. április 25-én Deák a magánjog ügyében tartandó értekezletre kapott meghívást Bécsbe, erre azonban így felelt:

„A közelmúlt idők gyászos eseményei után, oly állapotok között, melyek még jelenleg is uralkodnak, lehetetlenség, hogy a közügyekben tevőlegesen részt kívánjak venni.”

Az utókor ezt az elutasító levelet a „passzív ellenállás programnyilatkozatának” tekinti. Deák magatartását az egész ország figyelte. Ő volt az egyetlen ember, aki sértetlenül átvészelte a forradalmi korszak nagyjai közül a szabadságharc utáni időket. A hazaszerető magyar emberek Deák példáját követve alaposan kivették részüket a passzív ellenállás programjából:

„... a gazdag főúr és a jómódú nemes, az értelmi kereset emberei és a jómódú polgár elhatározták, hogy az adót nem fizetik, míg végrehajtó nem jön rájuk. A katonaságnak csak azt szolgáltatják ki, amit elkerülni nem lehet. A fuvarral késlekednek, utat könnyű kedvvel nem csinálnak. A német nyelv értését megtagadják, s mindenütt magyar tolmácsot, magyar választ és ítéletet kívánnak. Vagyonát, jövedelmét, keresetét senki úgy, amint van, be nem vallja. Ha fölvilágosítást kérnek tőle, nemtudommal felel, ha személyekről tudakozódnak, nemismeremmel, ha tényekről, nemláttammal.”

1854-ben Cenken járva eladta birtokát Széchenyi Istvánné és fia, Ödön számára, majd ezután felköltözött Pestre, az „Angol Királynő” Szállóba, amely hamarosan a társasági élet egyik központja lett, barátainak gyülekezőhelye.

Az 1861-es országgyűlés összehívását az októberi diploma alapján határozza el az osztrák kormány. Az osztrák politika látszólag alkotmányos módon egy parlamentbe akarta olvasztani valamennyi ország és tartomány képviselőjét. Deákot Pest belvárosa választotta képviselőjévé, az országgyűlésben a Felirati Párt vezetője lett, mely a jogfolytonosság politikáját folytatta. Visszakövetelték az áprilisi törvényeket, az alkotmányosság helyreállítását akarták. A Felirati Párt tagjai a hagyományos kapcsolatfelvételt (feliratot)

támogatták az uralkodó és az országgyűlés között. Ezzel elismerték Ferenc József uralkodását, annak ellenére, hogy az országgyűlés hivatalosan nem koronázta meg. Feliratban akarták közölni elégedetlenségüket az októberi diploma iránt is. A másik pártot az országgyűlésben Határozati Pártnak nevezték, melyet gróf Teleki László vezetett, ez teljesen elutasította az októberi diplomában foglalt osztrák-magyar közeledést, tárgyalni sem akart az uralkodóval, s ezért álláspontját határozatba foglalta. A diploma kedvezőtlen fogadtatása miatt az új államminiszter alkotmányos reformokkal próbálta a politikai válságot megoldani Magyarország különleges helyzetbe hozása nélkül. A bécsi politika megmerevedése az országgyűlésnek a '48-as törvényekhez való még nagyobb ragaszkodását érte el. Ez év augusztus 8-án egy második felirattal fordult Deák az uralkodóhoz, melyben a Pragmatica Sanctioban foglaltakra utal vissza.

Amint az várható volt, Ferenc József nem fogadta el a Deák által fogalmazott feliratot, hanem feloszlatta az országgyűlést. Már 1863-64-ben megmutatkoztak az abszolutisztikus kormányzati rendszer hibái, ám Deák Ferenc még korainak ítélte az egyezkedést. Igaza is lett. A nemzetközi kudarcok és a halmozódó belső nehézségek hamarosan arra készítették az osztrák kormányt, hogy indítsák újra a tárgyalásokat. Most már Deák is megmozdult. Az 1865-ben megjelentetett *Adalék a magyar közjoghoz* című vitacikkében az alapokat még mindig 1848-ra helyezte, de már mutatkozott elmozdulás a közös hadügy és külügy elfogadása felé. A politikust váratlanul érte az udvar gyors reagálása, mivel ő maga nem várt különösebb eredményt a cikktől. Három menetben, tanácskozások során egyeztették a vitás kérdéseket, s végül április 7-én írásban is rögzítették a megállapodás elveit és fő tételeit.

Deák a tárgyalások eredményét hamarosan a nyilvánosság elé tárta. 1865 húsvét vasárnapján a Pesti Napló közölte Deák cikkét (*Még néhány szó a „Botschafter”-nek ápr. 9-iki cikkére* címmel), mely „húsvéti cikk” néven vált ismertté.

„Egyik cél – írta Deák – a birodalom szilárd fennállása, amit nem kívánunk semmi más tekintetnek alárendelni. Másik cél pedig fenntartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a sanctio pragmatica is ünnepélyesen biztosít, s melyekből többet elvenni, mint amit a birodalom szilárd fennállhatásának biztosítása multhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem célszerű.”

Deák cikke jelentette a kiegyezéshez vezető út egyik állomását, kifejtve, hogy lehet a magyar és osztrák érdekeket a birodalom keretein belül „összhangba” hozni.

1866-ban kitört a porosz-osztrák háború, amely az osztrákok vereségével zárult. A megsemmisítő königgrätzi csata után nem kis aggodalommal várták Deákot Bécsbe, ugyanis azt hitték, a magyar fél újabb engedményeket követel majd tőlük. Nagyon meg kellett viszont lepődniük, mivel Deák nem szabott semmilyen új feltételt. Deák és hívei tapasztalatból is tudták, hogy a kényszerhelyzetben kicsikart engedmények utólag mindig viszályokat szülnek. Az uralkodó ekkor felajánlotta Deáknak a miniszterséget, de ő a megtiszteltetést elhárította. Azt állította, hogy ő nem alkalmas ilyen poszt betöltésére. A következő hónapokban, bár az elvi és a politikai irányítást nem adta ki a kezéből, fokozatosan átengedte a kormányzást Andrassy Gyula grófnak. Még az év őszén elkészült a kiegyezésről szóló parlamenti tervezet, s 1867 februárjában megalakult a gróf Andrassy Gyula vezette magyar kormány, június 8-án pedig Ferenc Józsefet és feleségét, Erzsébetet magyar királlyá és királynévá koronázták Pest-Budán.

A koronázás után a királyi pár szerette volna háláját kifejezni Deáknak, ám ő sem rangot, sem címet, sem kitüntetést nem fogadott el.

Csengery Antal megfogalmazta az 1867. XII. tc. alapjait. A hatvanhetes bizottság megtárgyalta, majd elfogadásra ajánlotta a parlamentnek az 1867. XII. tc. összes pontját.

Deák 1867. március 28-án elmondott beszéde hatására az országgyűlés 257 igen és 110 ellenszavazattal elfogadta a törvényt. Kossuth a kiegyezésben Magyarország pusztulását látta, amelyet 1867. május 22-én a Deákhhoz írt híres Kasszandra-levelében fogalmazott meg:

„De én e tényben a nemzet halálát látom, s mert ezt látom: kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat, nem a végett, hogy vitatkozzam, hanem hogy Isten, a Haza, s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: [...] Ne vidd azon pontra a nemzetet, amelyről többé jövőnek nem lehet mestere! [...] Tudom, hogy a Kassandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy Kassandrának igaza volt.”

Július 28-án a király szentesítette az 1867. évi XII. törvénycikket, amely az osztrák-magyar kiegyezést tartalmazta. Ausztriát és Magyarországot az uralkodó személye, a közös ügyek (had-, pénz-, külügy), a tíz évre szóló közös vám- és kereskedelmi szövetség kötötte össze. Külön működött viszont a kormány és a parlament. Megvalósulhatott Deák Ferenc életének legfőbb, de nem utolsó műve.

Deák szerepe a kiegyezés után

Deák, bár nem vállalt aktív hivatali szerepet a dualista rendszerben, 1867-1872 között azonban minden lényeges döntésben véleményt nyilvánított, véleményére az uralkodó és a miniszterelnök is hallgatott.

A kiegyezés után a magyar országgyűlésnek még egy fontos kérdéssel kellett szembenéznie. Ez a horvát és magyar viszonyok rendezése volt. 1868-ban elkészült a nemzetiségi törvény.

Deák újra elhatalmasodó betegsége miatt kénytelen volt visszavonulni 1872-ben a politikai élettől. 1873. június 28-án az országgyűlésben fájó szívvel mondta el beszédét az egyházpolitika, a jog tisztelete, valamint a nemzeti egységhez való feltétlen ragaszkodás kérdésében.

1876. január 28-án örökre lehunyta szemét a „haza bölcse”, mely jelzővel munkásságáért hálás kortársai és hívei, valamint az utókor illették. Temetésére Ferenc József magyar király és felesége, Erzsébet királyné koszorút küldött, a királyné a ravatalnál is imádkozott. Február 3-án a hercegprímás felszentelte a halottat, majd gyászoló tömeg kíséretében a Kerepesi temetőbe vitték holttestét. Ideiglenesen egy kápolnában helyezték nyugalomra. A temetésen százezer ember, valamint a 72 vármegye képviselői vettek részt, akik egy-egy marék földet vittek a „haza bölcsének” sírjára, hogy egész Magyarország földjében nyugodjon. Budapest összes katolikus templomában gyászmisével adóztak emlékének. Az országgyűlés törvénybe iktatta érdemeit.

Irodalom:

1. Kenyeres Ágnes: Magyar életrajzi lexikon I. A-K
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967
2. Markó László: Új magyar életrajzi lexikon II. D-Gy
Magyar Könyvklub, Budapest, 2001
3. Glatz Ferenc: A magyarok krónikája
Magyar Könyvklub – Officina Nova Kiadó, Budapest, 2000
4. Simon Dezső: Deák Ferenc a haza bölcse
Magyarok Világszövetsége, Zalaegerszeg, 1998
5. Tanulmányok Deák Ferencről, Zalai Gyűjtemény 5.
Zala megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1975
6. Molnár András: Deák Ferenc ügyészi iratai 1824-1831
Zala megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1995
7. Zala megye történelmi olvasókönyve, Helytörténeti szöveggyűjtemény
Zala megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1996
8. Tóth Dóra – Bera Károly: A magyar történelem nagy alakjai
Aquila Kiadó, Budapest, 1995
9. Tóth Dóra: Magyar történelem gyermekeknek
Aquila Kiadó, Budapest, 1995
10. Závodszy Géza – Hermann Róbert: Nemzet születik
Magyar Könyvklub – Helikon Kiadó, Budapest, 1999
11. Závodszy Géza: Történelem 7.
Korona Kiadó, Budapest, 2000
12. Száz rejtély a magyar történelemből
Gesta Kiadó, Budapest, 2001
13. Erős Zoltán: Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig
Kis-Lant Kiadó, Budapest, 1995
14. Rácz Árpád: Nagy képes millenniumi arcképcsarnok
Rubicon – Aquila Könyvek, Budapest, 2000

15. Dömötör Attila – Buzek Zsuzsanna: Történelmi lexikon
Saxum Kiadó, Budapest, 1999
16. Zalai Hírlap - 2002. szeptember 13-i szám
Molnár András: Kisnemesek az adófizetés ellen
- 2002. szeptember 10-i szám
Molnár András: A sajtószabadság védelmében
17. Nevezetes Zalaiak. http://www.dfmk.hu/zalaiak/deak_f.htm (2005. 12. 12.)